

Book Review: Utilitarianism (John Stuart Mill, Trans: Gökhan Murteza)

Kitap İncelemesi: Faydacılık (John Stuart Mill, Çeviri ve Sunuş: Dr. Gökhan Murteza)

Melek Bıyıklıoğlu Koyuncu ^a

^a Eskişehir Osmangazi University, Turkey, melek_biyiklioglu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4105-0560>

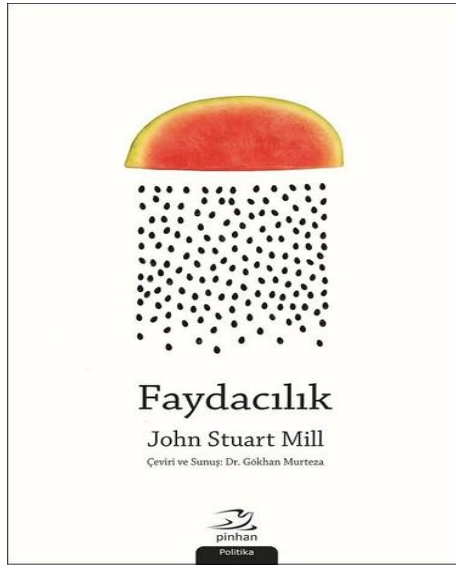
Stuart, M. J. (2017) Faydacılık (Çev. G. Murteza). İstanbul: Pinhan Yayıncılık. Sayfa sayısı: 100.

ARTICLE INFO

Book Review

2020, Vol. 2(4), 572-576

ISBN 978-605-9460-31-6

To cite this document: Koyuncu, B. M. (2020). Book Review: Utilitarianism (Faydacılık) BİLTÜRK, The Journal of Economics and Related Studies, 2 (4), 572-576.

Eser, çeviriyi yapan Gökhan Murteza'nın sunuşuyla başlamaktadır. Ardından yapının planı, çeviri için not ve yararlanılan kaynakça yer almaktadır. Bu kısımdan sonra esere geçilmiştir. Sunuşta çevirmenin, faydacılık öğretisinin "her tür ilişkisinde iktisadi olanı merkeze almış gibi görünen çağdaş dünyanın en yaygın ahlaki ve siyasal eğilimlerinden biri olduğunu ifade eden" tanımı ile başlar. Daha sonra, eser sahibi Mill'in eğitim hayatı hakkında bizlere bilgiler vermiştir. Bu bilgiler

arasında Mill'in çağdaşlarının tersine üniversite eğitimi almadığı, babası James Mill tarafından planlanan eğitim hayatı sonrasında, hayatının geri kalanını Doğu Hindistan Kumpanyası'nda yazar olarak geçirdiği ve faydacılık teorisine dair incelediğimiz kitabı yazdığı anda ise elli yıllık bir tecrübeye sahip olduğu ifade edilmiştir. Mill'in faydacılık öğretisi ile tanışması, baba Mill'in yakın arkadaşı olan ve daha sonra faydacılık öğretisinin kurucusu olarak görülen Jeremy Bentham aracılığı ile olmuştur. Mill, daha sonraki yıllarda kendisi gibi genç entellektüellerden oluşan "Faydacı Cemiyeti" adını verdiği Benthamcı bir topluluk oluşturmuştur. Fakat Mill'in yaşadığı ruhsal çöküş sonrası kurulan bu Cemiyet toplantılarına son vererek Mill, Bentham'ın eserlerini bazı yönlerden eleştirmiştir.

Eser beş bölümden oluşmaktadır. İlk kısım, ahlaki öğretiler hakkındaki genel değerlendirmelerden oluşmaktadır. İkinci kısım, faydacılığın ne olduğuna dair bilgileri kapsamaktadır. Üçüncü kısım, fayda ilkesinin nihai yaptırımı üzerine düşünceleri içerir. Dördüncü kısım, faydacılık ilkesinin ne çeşit bir kanıtlamaya uygun olduğu üzerine değerlendirmeleri içerir. Son bölüm olan beşinci bölüm ise adalet ve fayda arasındaki bağlantı üzerinde durmaktadır.

Birinci bölüm, ahlaki öğretiler hakkındaki genel değerlendirmelerden oluşmaktadır. Bu bölümde yazar, ahlakiliğin temeli ile ilgili sorunun spekülâtif düşüncenin temel sorunu olarak ortaya koyulduğunu ve bu sorunun birçok kişinin zihninde fikir ayrılıklarına yol açarak, çeşitli düşünce ekollerinin meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu ekoller içinde sezgici ekol ve tümevarımsal ekol üzerinde durarak, bu öğretilerin savdukları savları destekleyebilmek adına temel bir ilke ya da yasanın bulunması gerekliliğini ve bu yasaların birden çok olması durumunda ise belirgin bir öncelik sırasının olması gerektiği üzerinde durur.

Kabul edilmiş bir ilk ilkenin olmadığı durumlarda ise Bentham'ın sonradan adlandırdığı "en yüksek mutluluk ilkesi" gibi şeylerden çok fazla etkilenen nefret ve beğenme duygularının ahlaki öğretileri oluşturmada büyük birer payı olduğunu ve eylemlerin mutluluk üzerinde meydana getirdiği tesirin, ahlak öğretisi üzerinde en baskın unsur olduğunu kabul etmeyecek hiçbir düşünce okulunun olmadığını ifade etmiştir. Daha sonra, faydacılık ve mutluluk teorilerinin anlaşılması ve takdir görmesine yönelik, hekimlik sanatı, müzik sanatı, vb. alanlardan örnekler sunarak kanıtlama yoluna gidilmiştir.

İkinci bölüm, faydacılığın ne olduğu üzerinedir. Yazar, bu bölüme faydacılık teriminin çeşitli gruplar tarafından zaman zaman farklı şekilde tanımlandığını, terim hakkında bilgi sahibi olsun olmasın kişilerin kendi yaşantısı ölçüsünde bir tanımlama yaparak, terimin genel olarak bir mutlak bozulma yaşadığını ifade eder.

Faydayı veya en yüksek düzeyde mutluluk ilkesini ahlakın temeli olarak kabul eden öğretilere göre, gerçekleştirilen eylemlerin mutluluğa katkı sağlaması ölçüsünde, söz konusu eylemin doğru ya da yanlış bir davranış kalıbı olarak adlandırılacağı ifade edilir. Davranış kalıbının doğru ya da yanlışlığı belirlenirken, Epikürcü felsefe ise insan hazları ile hayvan yaşamını bir tutarak, iki canlı türünün de farklı hazlara sahip olamayacağını ifade etmiştir. Bu görüşün, insanın mutluluk anlayışı ile bağdaştırılamayacağı sebebi ile yazar tarafından bu düşünce eleştiriye konu olmuştur. Hazların

niceliksel ve niteliksel ayrımı yapılarak, daha üst yetilere sahip olan insanoğlunun yalnızca, ruhsal bir bunalım hali gibi kısa bir süre için kendinden daha aşağıda yer alan bir varlığa dönüşme isteği duyabileceği belirtilerek, kişinin hiçbir zaman böyle bir duruma düşmeyi kendinde var olan gerek gurur, gerek özgürlük, kişisel bağımsızlık sevgisi ya da haysiyet sebebi ile kalıcı olarak kabul edemeyeceği ifade edilmiştir. İnsanların, sahip olduğu yüksek seviyedeki istek ve arzuların, gün geçtikçe bu arzulara ayıracak zaman ve imkân bulamadıkça kaybettiklerini böyle bir durumda da ulaşabildikleri daha alt seviyedeki hazlara alıştıkları için, artık sadece ulaşabildikleri alt düzey şeylerden haz aldıkları ifade edilmektedir. Acı ve haz kavramları arasında bir karşılaştırma yapılarak, iki kavramın da birbirinden çok farklı bir yapıya sahip olduğunu ve belirli bir hazzın, belirli bir acıyı tatma pahasına ulaşılmaya değer olup olmadığı ve bu durumu belirleyen kriterler üzerinde tartışılmıştır.

Faydanın ne olduğuna dair tanımlamalar yapılırken, faydanın yalnızca mutluluğun peşinden gitmeyi değil, mutsuzluğa engel olmayı veya bu mutsuzluğu hafifletmeyi içerdiğine dair bilgiler verilmiştir. Fayda tanımında bahsi geçen mutluluk kavramının ise yaşam boyu mest olmayı ifade etmekten ziyade, yaşam boyunca deneyimlenen birçok haz ile birlikte, bunun temeli olarak görülen yaşamın bize verebileceğinden fazlasını beklememek olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında, aslında insanlığın çoğunun daha aزیyla yaşayarak tatminkâr bir yaşam sürdürdüklerini ve bu yaşamın temeli görülen iki unsurun ise sükûnet ve heyecan olduğu ifade edilmiştir. Bunun dışında, yaşamı yetersiz hale getirenin ise bencilliğe ilave olarak zihinsel eğitim eksikliği olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle, insanlığın tüm ızdıraplarında, bireyin gayreti ve zihinsel mücadelesi sonucu, bencilliği alt ederek, keyfe ulaşmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. Bencilliği alt etmek ise, bireyin gerektiğinde kendi mutluluğu yerine, toplumun mutluluğu uğruna, kendinden feragat ederek soylu bir davranış kalıbı sergilemesi ile mümkün olacaktır. Bu da ancak söz konusu davranışın toplumda bir erdem olarak görülmesi ile gerçekleştirilebilecektir. Faydacılık muhalifleri ise, bireylerin her zaman toplumun genel çıkarlarına yönelik hareket etmeleri gerektiğini fazla bulurlar.

Bunun yanında, fayda kavramı çoğu zaman ahlaka aykırı öğreti olarak görülen çıkarıcılık kavramı ile de karşılaştırılır. Burada, bu karşılaştırma yapılırken olaya açıklık kazandırabilmek adına “uygun olan” kavramından yararlanılmıştır. İlave olarak da ahlakiliğin temelinde hangi ilkeyi benimsersek benimseyelim, mutlaka alt ilkelere ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Üçüncü bölüm, fayda ilkesinin nihai yaptırımı üzerine düşünceleri içermektedir. Yazar, bu bölüme ahlaki ölçütün yaptırımı, bağlayıcılığı nedir sorusunu sorarak başlar. Sonrasında, üzerinde durulan fayda ilkesinin sahip olduğu yaptırımlar içsel ve dışsal olarak sınıflandırılarak bu yaptırımlara dair çeşitli örnekler verilmiştir. Bu yaptırımlardan hareketle yazar, bölüme başlarken sorduğu soruyu “insanoğlunun vicdani hisleri” kavramı ile cevaplamaktadır. Ahlaki hislerin doğuştan mı geldiği yoksa sonradan mı edinildiği üzerine farklı ahlakçı grupların farklı görüşte olduğu ifade edilmiştir. Eşitlerden oluşan bir toplumda herkesin çıkarına eşit derecede saygı duyulması sonucu bir müddet sonra, kişilerin toplum çıkarını kendi çıkarı gibi görmesi ile bu toplum faydasına katkı sunan davranışlarda bulunduğu ifade edilmiştir. Bu durum da fayda kavramının, kollektif yaşam neticesinde nasıl bir seviyeye ulaştığına dair referans noktası olarak gösterilebileceğini ortaya koymaktadır.

Dördüncü bölümde ise, fayda ilkesinin ne çeşit bir kanıtlamaya uygun olduğu üzerine görüşlerden oluşmaktadır. Bu bölümde hangi şeylerin arzulanır olduğu faydacı öğreti açısından ele alınmış ve mutluluğun arzulan tek nesne olduğu ve diğer tüm şeylerin mutluluğa ulaşmada kullanılabilecek olan birer araç olduğu ifade edilmiştir. Fakat faydacı öğreticiye karşı çıkanlar ise insan davranışlarının mutluluk dışında farklı amaçları olduğunu ifade ederler. İlave olarak da bireylerin meydana getirdikleri bir davranışın uygun olup olmadığını, ortaya çıkan mutluluğu ölçüt olarak değerlendirmemek gerektiği fikrinden kendilerini alıkoyamazlar.

Mutluluğu amaç olarak gören faydacı öğretide, ilave olarak erdem kavramı da yer almaktadır. Erdem, burada doğal olarak amacın bir parçası sayılmamakla beraber onu, karşılık görmeden sevenler için bir mutluluk oluşturabileceği sebebiyle, bu mutluluğun bir aracı değil, doğrudan bir parçası olarak kabul edilmektedir. Mutluluğun bireyler arasında nasıl ortaya çıktığı sorusu sorulduğunda, insanların sahip oldukları nesnelere aracılığıyla sahip oldukları zaman dilimlerinde mutlu oldukları, arzuladıkları şeylere sahip olamadıkları dönemlerde ise mutsuz oldukları ifade edilmiştir. Böylece, mutluluk kavramı arzu edilme ve arzu edilen şeye ulaşabilme arasındaki zamanda oluşmayı beklemektedir. Faydacı ölçütte bazı ilke ve kavramlar bireyi ve bireyin içinde bulunduğu toplum için tehlike sayılabilecekken, mutluluk için erdem sevgisini herşeyin üzerinde tutmaktadır.

Beşinci bölüm olan son bölümde ise, adalet ve fayda arasındaki bağlantı üzerine görüşler yer almaktadır. Bu bölüm, adalet düşüncesinin çağlar boyunca doğru veya yanlışın ölçütünün fayda ve mutluluk olduğunu belirten öğretinin karşısında engel olarak belirmediğinin ortaya konulması ile başlamaktadır. Adalet kavramı insanlar tarafından yalnızca bir genel fayda gücü olarak değil, bunun yanında bir bağlayıcılık, yaptırım içerdiği için farklı bir kaynak ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Konuya açıklık getirmek adına adalet ya da adaletsizliğin ne olduğu, ayırıcı özelliklerinin neler olduğu üzerine tartışılarak, çeşitli örnekler verilmiştir.

Sonraki kısımlarda, adalet kavramının beslenmesi gerektiği tarafsızlık ilkesinden ve bu tarafsızlık ilkesinin de birlikte anıldığı eşitlik ilkesi üzerine görüşler sunularak, konunun derinliği anlatılmak istenmiştir. Ayrıca, adalet ve ahlakilik arasındaki ayrımın önemli olduğu ve bu iki kavramın arasında bir ayrım yapılamaması neticesinde var olan tüm ahlaki durumların adalet kavramı ile karıştırılabileceğine dikkat çekilmiştir.

Bu kavramların birbirine karıştırılmaması açısından adalet duygusunu oluşturan iki temel esas ortaya konulmuştur: Bunlardan ilki, zarar vermiş bireyin cezalandırılma isteği ile kendisine zarar verilmiş belirli birey ya da bireylerin olduğu bilgisi veya inancıdır. Buradan hareketle adalet düşüncesinin davranış kuralı ve bu kuralı yaptırım olarak dayatacak bir duygunun varlığını, varsaymaktadır. Davranış kuralı, tüm insanlık adına ortak ve onların iyiliği için olduğu kabul edilmektedir. Duygu kuralı ise, kuralı ihlal eden bireylerin bu ihlal karşılığı çekebilecekleri cezaya dair istektir.

Adalet kavramından hareketle adil olanın ne olduğu sorusu da bu bölümün tartışma sorularından biri olmuştur. Bu soruya tek bir cevap yerine farklı görüşler ışığında, farklı cevaplar bulunmuş ve

bu cevaplara yönelik örnekler aracılığı ile de kavramın daha fazla açıklığa kavuşması amaçlanmıştır. Adilliğin ne olduğuna dair ortaya atılan farklı görüşler cezalandırma kavramının anlam bulması sırasında da kendini göstererek bir görüş birliğinin oluşmamasına sebep olmuştur. Bu iki kavram ertesinde cezalandırma ile adaletsizlik arasındaki düşünce üzerinden farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Toplum açısından bakıldığında ise, bir toplumda adalet ölçülerinin ne olması gerektiğine dair düşünceler örnekler yoluyla ifade edilmiştir. Önceki bölümlerde sıkça karşımıza çıkan “uygun olan kavramı” burada da karşımıza çıkmış ve bu sefer adil olan ile uygun olan arasındaki farkın, ayırımın türüne yönelik bir sorgulama yapılmıştır. Adalet, yaşamı yönlendirmede, insanların mutluluğa erişmede kendilerini mutlak zorunluluk olarak ilgilendiren belirli grup ahlaki kurallar bütünü olarak tanımlanmıştır. Adaletle ilişkin tüm durumların, aynı zamanda uygun olana ilişkin durumlar olduğunun her zaman açık olduğu bilinmelidir.

Melek Bıyıklıoğlu Koyuncu

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi